

תוכן

1	מבוא
2	1. החולים והחוק בישראל
2	א. ההסדרים החקיקתיים הנוגעים להשתלת איברים בישראל
5	ב. סקירה משווה – השתלות איברים בישראל ובעולם
7	ג. הדילמה המוסרית העומדת בפני חולים הנזקקים להשתלה
8	2. נקודת מבט אתית - משפטית
8	א. כללי אתיקה ואחריות משפטית בהקשר השתלות איברים
10	ב. זכות האדם על גופו והסכמה מדעת
12	3. סחר באיברים
12	א. סחר באיברים - הקף התופעה ועבריינות רפואית
15	ב. טיעונים בעד ונגד סחר באיברים
18	ג. החיים עם כליה אחת – לגבי תרומת כליה מן החי
19	4. עידוד תרומת איברים בדרכים חוקיות – אלטרואיזם או תמורה, והאם לגיטימית כשלעצמה
20	5. מסקנות
22	בבליוגרפיה

מבוא

הנושא של השתלות איברים בין אלטרואיזם ותמורה, מעלה מספר תהיות מרכזיות, בהן אעסוק בעבודתי. מדובר במתח בלתי נפסק בין דרישה גוברת והצע בלתי מספק, לגבי "מוצר" שהוא בפשטותו איברים חיים. הגישה השלטת תומכת בהשתלת איברים מן המת בלבד, בהנחה כי למת אין שימוש ממשי באיבריו לאחר לכתו מן העולם, או בהשתלה מן המת ומן החי, בהנחה שההשתלה מן החי נעשית למטרת "טוב כללי", או הצלת חיי אדם ממניע אישי, בין אישי שבין אדם ומשפחתו או חברו, ובכל מקרה – אלטרואיסטי לחלוטין. קיימת גישה המקדמת גם תרומת איברים מן החי, בהנחה כי לכל אדם הזכות לעשות בגופו כרצונו. הגישות הללו פשטניות, במובן זה שהן מניחות מחד גיסא כי יש יותר רע מ טוב בכל אקט של הפרט שעלול לגרום פגיעה עצמית, ומאידך גיסא – כי החלטות נעשות בחלל ריק, כמעין "אי מבודד", או "מאחורי מסך בערות" כדבריו של המלומד ג'ון רולס בהקשר קביעת המסגרת המדינית במציאות ראשונית ונטולת אינטרסים.

הסוגיה מעלה את המתח הטבוע בין שני ערכים – חרות הפרט במנותק מהקשר מעמדי או מצב כלכלי, ומעמד כלכלי כגורם אשר מבחינה חברתית, מעדיפה החברה להשית עליו הגבלות כלליות, או בפשטות: היכולת לעשות בגופך או ברכושך כרצונך, כשהרצון הוא לכאורה אוטונומי, לעומת היכולת להגביל אותך בשם אותם ערכים, כשהדבר נתפס כניצול קפיטליסטי. אותו מתח גם "פולש" לחלוקה הפנימית בהשגת ה"מוצר", או האיברים להשתלה – האם לעודד תרומה אלטרואיסטית בלבד של איברים מתוך נקודת מוצא שכל תרומת איבר בתמורה משמעה ניצול קפיטליסטי של עשיר בידי עני, בכל מה שנוגע לתרומה מן החי, או בהקשר תרומה מן המת – כשהתמורה ניתנת לקרוביו של המת למשל על – ידי מקבל האיבר, או שיש לעודד גם תרומת איברים מן החי בתמורה, מהטעם שלכל אחד הרצון החופשי לעשות כרצונו בגופו, גם כשהדבר עלול לפגוע בו, ומתוך הנחה כי חלק או מרבית החלטותיו של הפרט בעולם המודרני הן תלויות ממון, ושאין בכך פסול. הסוגיה עולה רבות גם בהקשרים פוליטיים, הנוגעים לסחר באיברים בתמורה, שלעתים מגיע לתורם החי, ולעתים משמש תמריץ עבור ארגוני פשיעה בינלאומיים לגנוב את איבריהם של אנשים חיים שנקלעו לחזקתם, מה שגורר את מותם; כלומר, שבדומה לכל מוצר שלא הוסדר הסחר בו, הסחר הלא חוקי ב"מוצר" זה, גובה קרבנות אדם חיים.

העבודה תבחן את נושא המדיניות המצויה בדבר תרומת איברים, עידוד לתרומה מן המת או שמא גם החי, ההקשר המעמדי והחרותני שבתוך הפריזמה בין שניהם נבחנת התרומה וההשתלה, התפישות החברתיות השונות המכתיבות את השתלות האיברים החוקיות ושלא, מעמד החוקי של חולים הנזקקים להשתלות ורופאים בהקשר השתלות איברים, השלכות סוגי העידוד להשתלה או סיוע לא חוקי להשתלת איברים, ובפועל – מהי המדיניות הרצויה מבחינה חברתית בנוגע להשתלת איברים.

בעבודה אשתמש במספר גישות בחינה, כך למשל אתאר מקרים פרטניים ולצד זאת אנסה להסיק מהם על כלל, כלומר אינדוקציה. בפרקים אחרים, אשתמש בנתונים כלליים ולא במקרים פרטניים מראש על מנת להגיע, קרי דדוקציה. העבודה תציין רבות את מדינת ישראל כמקרה מבחן ביחס למדינות אחרות.

1. החולים והחוק בישראל

א. ההסדרים החקיקתיים הנוגעים להשתלת איברים בישראל

האפשרות החוקית של חולה להשיג איבר להשתלה בגופו מוסדרת בחוק השתלת איברים, תשס"ח – 2008 (להלן: "חוק השתלת איברים"), כשהחוק המוקדם שהסדיר את הנושא היה חוק האנטומיה והפתולוגיה, תשי"ג – 1953.

סעיף 6 לחוק האנטומיה והפתולוגיה מגדיר את היכולת החוקית של פתולוג לנתח מת, עם סייגים, על – מנת לקבוע את סיבת מותו, או להשתמש בחלק מגופו לשם ריפוי אדם אחר. תיקון החוק משנת 1980 הגדיר, מלבד ההגדרה הכללית של "ריפוי", מהו ריפוי בעזרת נטילת חלק מגופתו של אדם (הצלה מעיוורון, ליקוי בראייה או בשמיעה, כליה ועור – הכוונה היא לאיבר הנלקח, כמובן שיש לציין שמדע השתלות דאז היה מפותח הרבה פחות, ומכאן שהייתה פחות יכולת להשתמש באיברים מוצאים מגופה), והגדיר חובת הסכמה מצד בני משפחה במדרג, כלומר חלופיות בהיררכיה יורדת של בני משפחה שעליהם להסכים להוצאת הרקמה הנדרשת – בן/ת זוג, ואם לא ילדים, הורים, ואחים או אחיות.¹

חוק השתלות איברים חוקק (ככל הנראה) על – מנת להרחיב את הרגולציה בכל הנוגע להשתלות (החוק הקודם היה כוללני וכללי), ולמקד אותה באפשרויות ההשתלה, כמו גם כדי לאסור סחר באיברים. סעיף 3 לחוק קובע איסור קטגורי על סחר באיברים, כשמובאים בהמשכו מספר חריגים למקרים בהם תמורה לא תחשב סחר: מימון הוצאות – בין אם בנוגע לאשפוזו, החלמתו (הבריאותית והנפשית) – הסייג מציע את האופציה לרכישת ביטוח בריאות פרטי משלים לתורם ותשלום על טיפול פסיכולוגי) ואבדן ימי עבודתו של התורם, ובין אם בנוגע להוצאות קבורה בנוגע לתורם מת; "החלפת איברים" – הסכמה לתרום איבר לאדם מסוים תמורת תרומת איבר לאדם אחר, שאינו התורם, על - ידי קרוב משפחתו של הנתרם הראשון; תמורה לנתרם או לקרוביו, שתניתן על – ידי "תאגיד מוכר", כשהסעיף מפנה לסעיף 22 בחוק בו מוסבר שתאגיד מוכר הוא תאגיד שמוכר על – ידי השר הרלוונטי, שאינו ממשלתי (שלא הוקם על – פי חוק ואינו גוף מתוקצב), קרי שהסייג אינו כולל תמורה כספית מאדם לתורם, וככל הנראה בא לעודד תרומות מהמגזר הפרטי לעידוד השתלות שכאלה (סעיף 22 עצמו מגדיר תשלום קבוע לתורם שתשלם המדינה בעד הוצאותיו אלו).²

בהמשך, החוק מאפשר מתן תרומה מאדם ביוזמתו, בתהליך אישור סטטוטורי, כלומר לאחר הגשת בקשה שנבדקת בפני ועדה, המורכבת מרופאים, אנשי ציבור, ועורך – דין, והקמת מרכז השתלות – שיתאם ויאשר הליכי השתלה, כמו גם יפקח על מערך התורמים הפוטנציאלי לאחר מותם ("כרטיס אדי").³

האיסור על סחר באיברים על – פי החוק מתבטא גם בסעיף 36 לחוק, הקובע ענישה במקרי קבלת תמורה תמורת איבר, מתן תמורה שכזאת (שלא בין קרובי משפחה), תיווך למתן תמורה, ונטילת האיבר פיזית. קיימים עונשין גם על "מיצוי הליכים" לפי הנתבים המוצעים בחוק, אך שלא באישור (הבאת או הוצאת איבר מישראל שלא על – פי החוק למשל).⁴

¹ חוק האנטומיה והפתולוגיה, תשי"ג – 1953, והתיקון לו משנת 1980, פורסם ס"ח תשי"ג מס' 134 מיום 4.9.1953 עמ' 162 ותוקן ס"ח תשמ"א מס' 992 מיום 10.12.1980 עמ' 42.

² חוק השתלות איברים, תשס"ח – 2008, ס"ח תשס"ח מס' 2144 מיום 31.3.2008 עמ' 394.

³ שם, פרקים ג' וד'.

⁴ שם, סעיף 36.